

Prokopp Gyula

LEVÉLTÁRI ADATOK GEORG RAPHAEL DONNER POZSONYI ÉVEIHEZ

Az alábbiakban az esztergomi Primási Levéltárnak Georg Raphael Donnerre vonatkozó adatait közöljük, amelyek részint az esztergomi érsekség esztergomi uradalmával kapcsolatos jogbiztosító oklevelek gyűjteményében (*Acta Radicalia – Classis I.*), részint Esterházy Imre érsekségének éveiből (1725–1745) származó számadások között található, melyek nem hiánytalanul ugyan, de nagyjából fennmaradtak. Ezek az adatok eddig nincsenek publikálva, illetőleg csak sommáson említi azokat a szakirodalom. (1)

Az "Acta Radicalia" I. osztályának 69. tétele alatt a geressei márványbánya bérletére vonatkozó két eredeti szerződést őriz a levéltár, amelyek közül az egyik 1733. január 1-én, a másik pedig 1734. május 1-én kelt. E szerződések szövege néhány lényeges pontban eltér egymástól, valamint attól a harmadik, 1734. május 31-én kelt szerződéstől is, amelynek másolatát a Magyar Országos Levéltár őrzi. Az eléggé terjedelmes szerződések teljes szövegének közlését mellőzzük, már csak azért is, mert az 1734. május 31-i szerződés teljes szövege már publikálva van. (2) Közöljük azonban a szerződések lényeges pontjainak tartalmi ismertetését és az azokra vonatkozó szövegrészleteket. Ezek egybevetéséből képet kapunk arról, hányféle módon próbálkozott Donner a geressei bányaművelés megszervezésével.

Az első szerződés bevezető része megemlíti a geressei márványlelőhelyek felfedezését, amelyre a pozsonyi dóm Alamizsnás szt. János tiszteletére emelt kápolnájának építése adott alkalmat és ami Donnernek, valamint Thomas Hilger Deutsch-Altenburgi kőfaragónak az érdeme ("... providus et in arte sua admodum peritus ac virtuosus vir Georgius Raphael Donner statuarius et alter providus itidem vir Thomas Hilger lapicida per solertem indagationem author fuit"). Mivel pedig az esztergomi uradalom szervezete kevésbé alkalmas arra, hogy házi kezelésben folytassa a bányaművelést, továbbá mert jutalmazni kívánja Donner hűséges szolgálatát, néki és Thomas Hilger kőfaragónak, valamint társként maga mellé vett Managetta Tamásnak, az érsek udvari orvosának és Török Ferencnek, az érseki kancellária expeditorának és levéltárosának 12 évre bérbeadja a márványbányát, valamint a már régebben is művelt, de azóta elhagyott kőbányát. ("... attentis etiam fidelibus servitiis et zelosa industria, quibus praefatus virtuosus statuarius Georgius Raphael Donner tum in exstruendo praetacto divo Joanni Elemosynario sacro sacello, velut totius operis assiduum directionem gerens, tum vero exquirendo hocce marmore dextre

nobis adstitit, eidem et praenominato Thomae Hilger lapicidae Ováriensi, nec non adjunctis his egregiis Francisco Xaverio a Managetta aulico medico, et Francisco Török cancellariae nostrae expeditori et archivario, velut benemeritis et fidelibus aulicis nostris servitoribus, praefatum – cujuscunque generis et speciei marmor, una cum ab antiquo ibidem existente et pro nunc desolata ordinarii quoque et communis lapidis lapicidina a dato praesentium ad 12 annorum spatium in arendam dederimus.") – Ezzel szemben a második és harmadik szerződés bevezetése egyedül Donnernek tulajdonítja a márvány felfedezését, a bérlet időtartamát pedig 24 évben határozza meg. Donner bérlőtársaként a második szerződés egyedül Vild Mártont nevezi meg ("Martino Vild socio per eundem denominato"), a harmadik szerződés pedig egyetlen bérlőtárs nevét sem említi, hanem Donnerre bizza, hogy egy vagy több pénzes társat vegyen maga mellé ("Eidem et deligendo sibi uno, vel pluribus sociis, qui eidem pecuniaro nervo pro oneroso initio succurrere possint").

A szerződés első pontja határozza meg a bér összegét. Az első szerződés szerint a bérleti idő első négy évre évi 75 rajnai forint, a második négy évre évi 100 forint, a harmadik négy esztendőre pedig 150 forint a bér. A második és harmadik szerződés szintén három szakaszra osztja a bérlet 24 évi időtartamát és az első hat évre évi 75 forint, a második hat évre évi 100 forint, a hátralevő 12 évre pedig évi 150 forint bért ír elő.

Mindhárom szerződés utolsó (hatodik) pontja megengedi, hogy Donner – mint az érseki építkezések vezetője – a bérlet tartama alatt továbbra is ellenszolgáltatás nélkül használja az érsek pozsonyi nyári palotájának azt a két helyiséget és az előttük levő oszlopok közötti üres teret, amelyet az érsek a szent János-kápolna építése alkalmával számára átalakíttatott. ("Insuper et id benigne annuimus et concedimus, ut saepefatus Georgius Raphael Donner laboratorium illud ex dobus parvis duntaxat fornicibus constans cum anteriori intra columnas aedificum sustentantes vacuo spatio, quod eidem occasione extracti mentionati divi Joannis Eleemosynarii sacelli in Archi-Episcopali hujati nostro horto adaptari fecimus, tum qua aliunde in servitiis nostris aedificiorum utpote director existens, tum ob dexteram ejusdem in praedicto opere assistentiam et inspectionem ... ulterius etiam per totum nimirum dictae arendationis tempus ... retinere possit.")

Végül a szerződés befejező részében annak az óhajlásának ad kifejezést az érsek, hogy halála esetén utódja, illetőleg a királyi kamara is tartsa érvényben a szerződést és evégből megengedi, hogy Donner a szerződésnek a király által való megerősítését kérhesse.

A levéltárban őrzött számadások közül az Esterházy Imre primás korából való udvarmesteri számadások, valamint az érsekség pozsonyi uradalmának ugyanebből az időből származó számadásai tartalmazzak Donnerre vonatkozó adatokat. Elsősorban azokat emeljük ki ezek közül, amelyek Donner pozsonyi munkásságának kezdő időpontjára, továbbá arra adnak választ, vajon Donner állandó munkaviszonyban volt-e Esterházyval, vagy csak egyes műveiért kapott fizetséget.

Pigler a pozsonyi városi bíróság jegyzőkönyvének 1731. október 3-i bejegyzésében találta a legkorábbi adatot Donner pozsonyi tartózkodására. (3) Malikova a primási levéltárban őrzött számadások anyagából közölte Donnernek 1730. október 22-én kelt nyugtáját. (4) A pozsonyi uradalom 1730. évi számadásához tar-

tozó 88. számú okmány szerint azonban Donner már 1730. szeptember 24-én személyesen felügyelt, midőn a Szt. János-kápolna számára készített és a Dunán Pozsonyba szállított tabernakulumot a parttól a nyári palota kertjébe szállították. Nincs kizárva azonban, hogy Donner pozsonyi működésének kezdetét ennél jóval korábbra kell tennünk, tekintettel arra, az uradalom 1726. évi számadásához tartozó okmányra, amelyet Szentbalásy József Antal nagysallói plébános állított ki Nagysallóban 1726. június 18-án. Szentbalásy egy kehely kézhezvételét ismerte el ebben az iratban, amelynek a talpa rézből, kupája ezüstből készült és az egész aranyozva volt. A kehely áráról vagy értékéről nincsen szó az elismervényben, ezért nem volt alkalmas ez az okmány egymagában arra, hogy a pénzszámadás okmányául szolgáljon, hanem ki kellett azt egészíteni az értékre vonatkozó adattal. Ezt a kiegészítést végezte el Donner, amidőn keltezés nélkül – nyilván utólagosan – a következő igazolást vezette rá az elismervényre: "Das vermög obiger Beschreibung dieser Kelch nicht kann unter 20 fl verschafft werden, bezeugt hiemit – Georg Raphael Donner." A számadónak legkésőbb az 1726. évi számadás elkészítésekor volt szüksége erre az igazolásra, a számadásokat pedig legkésőbb az év végén vagy a következő év első heteiben szokták elkészíteni. Ha ettől a gyakorlattól ez esetben nem tértek el, akkor Donner az 1726. év vége körüli időben már Pozsonyban lehetett.

Hogy Donner állandó alkalmazásban volt-e, ezt a kérdést (5) eldönti Paluska György jószágigazgatónak 1735. december 10-én Neubauer felügyelőhöz intézett rendelete, melyben arra utasítja őt, hogy a 150 forint conventiót az 1734. évre is fizesse ki a Bau-Directornak titulált Donnernek, mert csupán tévedésből történt, hogy korábban nem adott utasítást ennek az összegnek a kifizetésére. ("Der Herr Hof-Inspector v. Neübauer beliebe dem Herrn Donner, als bestellten Bau-Director, auch für das verflossene 1734-te Jahr sein Bestellung der 150 fl, so ihm laut Seiner Hochfürstl. Gnaden gnädigster Convention gebühren, und nur aus Vergessenheit in meiner vormahligen dienstfalls ausgestellten commission das vergangene Jahr per expressum zu benennen ausgelassen habe, gegen gehörige Quittung zu bezahlen, und in die heürige Rechnung per Ausgab zübringen zo Kraft dieses in seiner Rechnüng passiren solle. – Presspurg, den 10-ten X-br 1735. – Paluska v. Marót Rath und Oberregent."

Ennek a rendelkezésnek teljesítését igazolja a következő nyugta: "Quittung pro 150 fl. – So ich Endes unterschriebener auf meine Convention des verflossenen 1734-ten Jahres, von Herrn Neubauer Hochfürstl. Inspectoren empfang, sage einhundert funfzig Gulden, – Presspurg den 17. X-bris 1735. – Georg Raphael Donner." (6) Mivel pedig már az 1733. január 1-én kelt szerződés is az érsek szolgálatában álló építési igazgatónak mondja Donnert, aki a szt. János-kápolna építését vezeti és aki (az alább ismertető okmányok szerint) már 1732 őszén a szt. János-kápolnában dolgozó rézműves és aranyműves munkavégzését igazolta, illetőleg munkabérét kifizette, sőt az érsek egyéb építkezéseinél is hasonló munkakörben tevékenykedett, bizonyosnak kell tartanunk, hogy ezért a szolgálatáért már akkor is külön díjazásban részesült, jóllehet az erre vonatkozó okmányok nem maradtak fenn. Az 1736–37. évekre járó "conventio" kifizetését kétféle okmány is igazolja, ugymint az udvartartás alkalmazottainak kifizetését feltüntető negyedévenkénti "Specification"-ok és a negyedévi részlet kézhezvételét igazoló nyugták. Például álljon itt az egyik nyugta: "Quittung pro 37 fl

30 xr – welche ich Endes unterschriebener von Herrn Ignatz v. Neupauer, Hochfürstl. Inspector, auf meine Convention des verfloßenen Quartals, January, Februari und Marti des laufenden 1737. Jahres empfangen – sage sieben und dreissig Gulden 30 xr. – Presspurg den 10. April 1737. – Georg Raphael Donner." (7)

Az említett negyedévi kimutatások alkalmat adnak az egyes alkalmazottak fizetésének összehasonlítására. A legmagasabb összegű fizetést (negyedévi 162 forint 30 kr) az 1733. január 1-i szerződésben is szereplő Török Ferenc kapta, az ugyanott említett Managetta udvari orvos pedig 125 forintot kapott. A legkisebb negyedévi fizetés 7 forint 30 kr volt, ezt kapták a zenészek és más alacsonyabb rangú alkalmazottak, akik azonban ezenfelül még lakáspénzt és ételmezei pénzt is kaptak. Donnernek viszonylag alacsony fizetését bőségesen kipótolták az egyes munkákért felvett összegek. Az ezekre vonatkozó okmányokat az alábbiak szerint csoportosítjuk:

Tizennégy nyugta (8) az 1732. aug. 23–1733. június 9. közötti időből, összesen 1896 forintról. Az utolsó nyugta kifejezetten említi a szt. János-kápolna körüli munkát, a többiben csak általánosságban van megjelölve a jogcím, például: "a Conto meiner Arbeit", de a nyugták keltezésére figyelemmel felettébb valószínű, hogy a többi fizetés is a kápolna építésével van kapcsolatban. Az első nyugta összegében a saját munkadíján felül a kőfaragók és csiszolók munkabére is bennfoglaltatik, a többi összeg csak a saját munkadíja, illetőleg jutalma. Az első nyugta szövege: "Quittung pro 500 fl, welche ich Endes unterschriebener aus der Hochfürstl Cassa a Conto meiner Arbeit, und vor die steinmez und schleiffer per Verrechnung empfangen, sage fünf Hundert Gulden. – Presspurg den 23. Aug. 1732. – Georg Raphael Donner." A többi nyugtának (kivéve az utolsót) csak a keltezését, jogcímét és összegét soroljuk fel:

1732. szept. 17.	"auf meinem Conto"	50 forint
1732. szept. 29.	"a Conto meiner gefertigten Arbeit"	50 forint
1732. okt. 17.	"a Conto meiner Anforderung"	100 forint
1732. okt. 30.	"auf meiner Anforderung"	130 forint
1732. nov. 29.	"a Conto meiner Anforderung"	100 forint
1732. dec. 22.	"a Conto meiner Anforderung"	100 forint
1732. dec. 31.	"per Abschlag meiner Anforderung"	100 forint
1733. jan. 29.	"per Abschlag meiner Anforderung"	100 forint
1733. febr. 1.	"per Abschlag meiner Anforderung"	16 forint
1733. márc. 10.	"a Conto meiner Anforderung"	100 forint
1733. márc. 29.	"auf meine Anforderung"	150 forint
1733. ápr. 5.	"per Abschlag meiner Anforderung"	90 forint

Az utolsó nyugta szövege: "Quittung pro 400 fl – welche aus gnädigster Anschaffung Ihres Hochfürstl. Gnaden mir zu einem Regal, vor meine angewandte Mühe und Obsorg des Gebäudes der Capellen des heiligen Joannis Eleemosynarii gegeben worden, und paar zu meinem Hand empfangen – sage vierhundert Gulden. – Presspurg den 9. Juni 1733. – Georg Raphael Donner." A nyugta hátoldalán: "Super 400 fl Dno Donner titulo discretionis datis."

A keltezésre figyelemmel nyilván szintén a kápolnaépítéssel van kapcsolatban az az 1732. november 2-án kelt elszámolás, (9) amelyben egyebek között utikölt-ségekről, Innsbruckból és Velencéből szállított márványról is említés van, és amely hivatkozik a mellékelt – de ma már hiányzó – szerződésekre és részletezésre (Specification). Az okmány szövege a következő: "Berechnung mit dem Herrn Georg Raphael Donner über die von demselben vor Sr. Hochfürstl. Gnaden praestirte sammentliche Arbeith, wie auch die dabey gehabte Reys – und andere Unkosten, des Preyses von Marmor, so aus Insprug und Wenedig gehollet worden.

Vermög desselben Specification, und derer beygelegten Contracten gebühren Ihme H. Donner so wohl vor die praestirte Arbeith, als die grosse Reysen und Preys derer Marmor Steiner fl 6545 xr 33.

Hierauf hat derselbe empfangen:

Laut ausgestellter Haut Quittung hat Er von gottseligen H. e Paluska zu verschiedenen Mahlen empfangen fl 5280 xr 24.

Hierzu kommen demselben auch anzurechnen die Fuhrlohns Speesen so von sein eigenen 24 Centner Stein unter dem herrschaftlichen zusammen bezahlet sein worden fl 108.

Summa fl. 5388 xr. 24.

Restiert demselben annoch fl 1157 xr 9.

Hingegen seindt von dem H. Donner aus eigenen geldt denen Stein-Metz Gesellen, dann schleiffern Tagelöhnern, wie der Extract sub AA. mit mehreren weiset, bezahlet worden, so Ihme also von Hoher Herrschaft zu ersetzen kommen fl 371 xr 13, welche mit obigen Rest der fl 1157 xr 9 zusammen machen fl 1528 xr 22. – Presspurg den 2. 9-ber 1732. – Anton Paluska v. Maróth – Georg Raphael Donner." Erre az okmányra van rávezetve Donner nyugtája: "Obstehende Summa ist mir zu unterschiedliche Mahlen mit 1528 fl 22 xr bezahlt worden. – Georg Raphael Donner."

Donnernek az "aedificiorum director" munkakörében végzett tevékenységét a már említett 1730. szeptember 24-i okmányon kívül még az alábbiak tanúsítják: még ugyancsak 1730-ban 63 fl. 31 den. vett fel a Szt. János-kápolna oltárának aranyozását végző bécsi aranyműves számára beszerzett anyagok ára fejében (uradalmi számadás 89. tétele), 1731. szeptember 10-én vásznat vásárolt a kápolna kapujának díszítésére, valamint igazolta az 1731. július 4–december 13. közötti időben elvégzett kőművesmunkát (az uradalmi számadás 67, illetőleg 108. tétele), 1732. október 12-én láttaozta Peter Eller pozsonyi rézművesnek a kápolnában végzett munkára vonatkozó számláját, (10) ugyanezen hónap 20-án átadta a név szerint ismeretlen aranyművesnek a kápolnában végzett aranyozás díját, (11) 1732. szeptember 15-én felülvizsgálta és felmérte Jacob Piringer bécsi márványozónak a kápolnában végzett munkáját, (12) – 1732. szeptember 27-én, majd 1732. február 14-én és április 4-én Donner előttemezte Johann Conradt Widerkehr kőfaragó elszámolását az érseki kertben végzett munkákról. (13) – 1732. szeptember 18-án Franz Christian Schreiber pozsonyi kőfaragóval számolt el a süttői márványbányában, a pozsonyi kertben, továbbá egy bizonyos kriptánál, valamint egy oltár elbontásánál végzett munkákról, (14) 1736. április 22-én egy, a pozsonyi kert számára készitendő timpanon rajzát adta át Higler Márton kőfaragónak ezzel az utasítással: "Dieses frontispicium nach dem gebene bret (!?) und dieser proportio zu machen – Georg Raphael Donner." (15)

1737. szeptember 1-én Donner is aláírta azt a szerződést, amelyet Török Ferenc a pozsonyi kert kapujának elkészítéséről kötött Hilger Márton kőfaragóval. (16) A szerződés a mellékelt (de hiányzó) rajzra hivatkozik ("vermög beyliegendem Abriss").

A Szt. János-kápolna elkészülte után került sor Donner második nagy alkotására, a dóm szt. Márton oltárára. Erre vonatkozóan 11 nyugta (17) maradt reánk, összesen 4281 forint összegről. Ezek a következők:

1735. január 20.	- 100 forint
1735. február 5.	- 100 forint
1735. április 6.	- 300 forint
1735. június 2.	- 600 forint
1735. június 23.	- 400 forint
1735. június 26.	- 120 forint
1735. július 22.	- 400 forint
1735. augusztus 22.	- 400 forint
1735. augusztus 30.	- 200 forint
1735. október 17.	- 600 forint
1735. november 16.	- 1061 forint

Az első tíz nyugta szövege (az összeg és a dátum kivételével) azonos: "Quittung pro 100 fl – So Ich Endes unterschribner aus der hochfürstl. Haupt Cassa a Conto meiner Arbeit empfang zu dem Altar des heilig Martini – sage Einhundert Gulden. – Presspurg den 20. January 1735. Georg Raphael Donner mpria." Az utolsó nyugtából hiányzik az "a Conto" kifejezés: "Quittung pro 1061 fl. – So Ich Endes unterschribner aus der Hochfürstl. Haupt Cassa, auf meiner Arbeit zu dem Altar des heilig Martin empfang sage Ein Tausend Sechzig ein Gulden – Presspurg den 16. 9-br. – Georg Raphael Donner mpria."

Egykoru irodalmi források alapján eddig is tudott volt, hogy Donner a főoltáron kívül még további két oltárt is készített a pozsonyi dóm számára, de az oltárok titulusán kívül egyéb nem volt ismeretes. (18) Ezért van jelentősége a számadások között talált szerződésnek, melyben Donner a szentély bejáratánál felállítandó két oltár elkészítését vállalta 2500 forintért. Az egyik oltáron egy régibb Pieta-szobor került elhelyezésre, a másik számára pedig Donner készített domborművet gipszből, amely szt. Mihály főangyalt ábrázolta, amint a sátánt letaszítja az égből. A szerződésben említett tervrajz nem maradt fenn, de ezt némileg pótolja a diszitó elemeknek részletes leírása. A szerződés szövege a következő: (19)

"An heunt zu Ende gesezten dato ist aus gnädigster anordnung Ihre Hochfürstl. Gnaden Herrn Emeric aus den Grafen Esterházy, Erzbischofen zu Gran (titl.) mit H. Raphael Donner folgender Contract aufgericht und beschlossen worden, als nemblich:

Erstens verspricht und verbündet sich bemelder H. Donner zwey seiten Altär in der Dom Kirche bey eingang des Sanctury lauth unterschribnen abriß von weichen iedoch guten stein, die stäfl hingenen von hart zu verfertigen, in welche altär, und zwar im ndern theil, in eines das ohne dem sich befindende vesperbild zu versezen kommt, in das andere das bildnis des Erzengel Michael

wie er den Satan von Himmel stürzt, von gips, welche inwendig mit Eysen zu verfertigen ist, in obern aufsaz hingegen, in die mitte ein Basorelief eben von gips, so verstelltet einen Engel mit der Inschrift unseres Heylands, in das andere aber unseren Heyland segend mit dem buch, auf bede seiten in ein iedes altar zwey, auf denen Schnirkeln sizende Kindl mit denen Passions Zeichen, gleicher massen von gips, in obristen aufsaz, in eines die drey Nägl mit der dornen Cron umgeben, in dem andern ein Vas oder auslauf.

Andertens übernehmet H. Donner alle Marmorirung und glanz, schleiffen, so wohl der altär als Statuen, wie auch alle Vergoldung und zwar von feinem Gold, so wohl der Capiteller, schafftgeseimse, Tabernakl Thirl, als aller in abriß angemerkte Zirath.

Drittens anerbietet H. Donner alle zu bewerkung derer Altär gehörige Kösten auf sich zu nehmen, und selbe bis Ostern des künftigen Jahrs in vollkommenen Stand zu stellen.

Viertens von seiten Hoher Herrschaft vor Verfertigung dieser bede altär werden H. Donner samtllich zwey tausend fünf hundert gulden gegeben, welche bemelder H. Donner folgendermassen zu empfangen hat, und zwar 500 fl den 1. octobr., dan 500 fl auf Christi geburt, die übrig 1500 fl nach dem Selbe in vollkommenen stand seyn wird.

Zu mehrer bekräftigung ist gegenwertiger Contract aufgerichtet und mit dem fürstl Insigl verfertigt gegeben worden. . .

Presspurg den 20. october 1737. – Raphael Donner mpria."

Az irat aljára van rávezetve az elszámolás:

"1737, den 1 october empfangen per abschlag	500 fl
den 24. X-bris	500 fl
1738. den 31. Marti	500 fl
den 12. May	500 fl
abermahl 12. May	50 fl
den 11. Juni	200 fl
den 28. Juni	150 fl
ist hiemit gänzlich bezahlt. – Raphael Donner."	

Az 1739. évi számadás okmányai közül három Pálffy Jánosnak, a későbbi nádornak (1664–1751) portréjára vonatkozik, amelyért Donner összesen 437 forintot vett fel. Ezek a következők: (18)

"Quittung pro 100 fl. – welche ich Endes unterschribner aus der Hochfürstl. Haupt Cassa, a Conto des Feldmarschallische Portraits empfangen – sage fünfhundert gulden. – Presspurg den 25. Febr. 1739. – Raphael Donner mpr."

"Quittung pro 100 fl – welche ich Endes unter schribner aus der Hochfürstl. Haupt Cassa, a Conto des in arbeit habenden Portraits Sr. Hochgräfl. Excellenz Feldmarschall Pálfi, von Marmor, empfangen – sage Einhundert gulden. – Presspurg den 6. May 1739. – Raphael Donner mpria."

"Quittung pro 237 fl – welche ich Endes unter schribner aus der Hochfürstl. Haupt Cassa vor verfertigung des Portraits Sr. Hochgräfl. Excellenz Feldmarschall Pálffy von Marmor empfangen und ist hirmitt völlig abgeführt. Sage Zwey

Hundert Siben und Dreysig gulden. – Presspurg den 12. July 1739. – Raphael Donner mpria."

Időrendben az utolsó okmány az a nyugta, (21) melyet Donner 1739. június 18-án, az érsek rendelkezére kifizetett utiköltségről állított ki. Valószínűnek tartjuk, hogy ez a költség Donnernek Pozsonyból Bécsbe való átköltözésével merült fel. A nyugta szövege a következő: "Quittung pro 49 fl 48 xr – so mir aus der Hochfürstl. Haubt Cassa zu einem viaticum aus gnädigster anschaffung Ihro Hochfürstl. Gnaden richtig bezahlt worden. Sage Neun und Vierzig gulden 48 xr. – Presspurg den 18. Juli – Raphael Donner."

Befejezésül még egy korábbi okmányt közlünk, (22) amelyben egy arany kehely készítéséről van szó és így Donner művészi tevékenységének egy eddig ismeretlen ágára utal. Szövege a következő: "Dass ich zu Verfertigung des goldenen Kelchs aus gnädigster anschaffung Ihro Hochfürstl. Gnaden von Herrn Franz Török in Gold paar und richtig Achthundert Gulden, id est 800 fl empfangen habe. – Presspurg, den 6. May 1733. – Georg Raphael Donner."

-

JEGYZETEK

(1) Irodalom Donner pozsonyi éveire: FRANZ, A. R.: Raphael Donners Eremosynarius Kapelle in Pressburg. In: Kunst und Kunsthandwerk 1917. – PIGLER A.: Georg Raphaela Donner. Leipzig-Wien 1929. – Az Esztergomi Prímási Levéltár anyagát Donner tevékenységének kutatásához először AGGHÁZY Mária használta, Georg Raphael Donner ismeretlen magyarországi alkotásai c. tanulmányához. In: Szépművészet 1941. illetve AGGHÁZY: Neu entdeckte Werke G. R. Donners und seines Kreises aus der Gegend von Pressburg (Bratislava), Acta Historiae Artium II. (1954.) Lásd még AGGHÁZY: A barokk szobrászat Magyarországon. Bp. 1959. I–III. – MALIKOVÁ, M.: Die Schule Georg Raphael Donners in der Slowakei. In: Mitteilungen der Österreichischen Galerie 17. (1973.)

(2) E szerződés szövegét PIGLER közli i.m. 122–124.

(3) PIGLER: I.m. 17–18.

(4) MALIKOVÁ: I.m. 10. jegyzet.

(5) PIGLER erre nem talált adatot (i.m. 19), AGGHÁZY szerint pedig (i.m. I. 77.) Donner nem kapott állandó fizetést.

(6) Mindkét idézett okmány az 1735-i udvarmesteri számadás 19. tételéhez tartozik.

(7) A rajnai forintban 60 krajcár volt.

(8) Az 1732. évi számadás 1, 7, 12, 19, 27, 33, 40. és 44. tételeihez, valamint az 1733. évi számadás január havi 4., február havi 5., március havi 13. és 22., április havi 28. és június havi 51. tételhez tartozó okmányok.

(9) Csatolva az 1733. évi számadás április havi 29. tételéhez.

(10) Az 1732. évi számadás 30. tételéhez tartozó okmány.

(11) Az 1732. évi számadás 23. tételéhez tartozó okmány.

- (12) Az 1733. évi számadás május navi 36. tételéhez tartozó okmány.
- (13) Az 1733. évi április havi számadás 30. tételéhez tartozó A. B. és C. jelű okmányok.
- (14) Az 1732. évi számadás szeptember havi 14. tételéhez tartozó okmány.
- (15) Az 1736. évi számadás július havi 3. tételéhez tartozó okmány.
- (16) Az 1738. évi számadás augusztus havi 1. tételéhez tartozó okmány.
- (17) Az 1735. évi számadás január havi 3. , február havi 10. , április havi 2. , június havi 1. , 6. és 8. , július havi 8. , augusztus havi 18. és 20. , október havi 4. és november havi 10. tételéhez tartozó okmányok.

(18) PIGLER: I.m. 20. old. és AGGHÁZY: I.m. I. kötet 82. old. – Legújabbán MALIKOVÁ (i.m. p. 80. , p. 146. , 17. és 18. jegyzet) kétségbe vonta az oltárok létezését, azzal, hogy a ma már nem létező oltárokat a 18–19. századi Canonica Visitatiók sem említik. Ezzel szemben az 1755. évi vizitáció mindkét oltárt említi, de évszámok nélkül: "In corpore ecclesiae et quidem ex parte dextra euntibus ad sanctuarium visuntur arae sequentes: Prima Beatae Mariae Virginis Dolorisae sub cruce sedentis et Filium Suum unis tenentis, e cujus collo stola dependet. Ara haec est tota lapidea, marmorizata, integra et consecrata, tabernaculum habet lapideum cum portula e lamina argentea inaurata." Továbbá: "In parte sinistra ecclesiae sunt arae sequentes: Prima exeuntibus ex sanctuario Sancti Machaelis Archangeli, lapidea, marmorisata, est consecrata."

Az 1823. évi vizitáció így ír a Mária-oltárról: "E parte epistolae prope gradus sanctuarii altare Beatae Mariae Virginis Dolorosae dicatum et consecratum, cujus effigies Christum mortuum sustentantis ex uno frusto tiliae affabre sculpta anno 1642, publicae fidelium devotioni cum annu et consensu ordinarii exposita est . . . Habet altare etiam tabernaculum cum portula lamina argentea inaurata obducta. . ." Hogy az oltárszobor 1642-ből származik, az nincs ellentétben a szerződés szövegével, amely szerint a már meglevő szobrot kell az oltárra helyezni.

A Szt. Mihály-oltárt illetően 1755. és 1823. között változásnak kellett történnie, mert 1823-ban egy fából, nem pedig kőből készült oltár volt Szt. Mihály tiszteletére szentelve. ("Altare Sancti Michaelis ligneum") a Mária-oltár átellenében levő és ahhoz hasonló kőoltáron pedig nem a Szt. Mihály-szobor, hanem egy feszület állott. "Altare Sanctae Crucis lapideum, illi, quod est e regione Beatae Mariae Virginis Dolorosae, structura et opere simile, habet effigiem crucifixi sculptam" Nyilvánvaló tehát, hogy az 1823. évi Szt. Kereszt-oltár építménye azonos volt a Donner-féle Szt. Mihály-oltár építményével.

- (19) Az 1738. évi számadás június havi 6. tételéhez tartozó okmány.
- (20) Az 1739. évi számadás február havi 5. , május havi 3. és július havi 3. tételéhez tartozó okmányok. A két elsőt AGGHÁZY (i. m. 1941. , 1954.) is közölte.
- (21) Az 1739. évi számadás július havi 4. tételéhez tartozó okmány.
- (22) Az 1733. évi számadás május havi 30. tételéhez tartozó okmány.

Zusammenfassung

ARCHIVALISCHE ANGABEN ZUR TÄTIGKEIT GEORG RAPHAEL DONNERS IN PRESSBURG

Das Primatialarchiv in Esztergom bewahrt viele Georg Raphael Donner betreffende Dokumente, die zum Teil unpubliziert, zu einem kleineren Teil in der Fachliteratur nur summarisch bekannt gemacht sind.

Die auf die Rechtsgültigkeit der Güter des Erzbistums bezügliche Urkundensammlung bewahrt zwei Verträge, die von der Pachtung des durch Donner aufgeschlossenen Marmorbergwerkes in Gerecsze handeln. Demnach wurde das Bergwerk für 12 Jahre gepachtet von Donner, seinem Compagnon, dem deutschaltenburger Steinmetz Thomas Hilger, dem Leibarzt des Erzbischofs Thomas Mannagetta und dem erzbischöflichen Archivar Eerenc Török; dies geschah bei einer alle vier Jahre steigenden Pachtsumme (von 75 auf 100, bzw. 150 Gulden).

In einem anderen wichtigen Punkt des Vertrages gestattet der Erzbischof, dass Donner während der Pachtzeit weiterhin unentgeltlich diejenigen Räume im erzbischöflichen Sommerpalais in Pressburg benutzt, die ihm während der Erbauung der Johannes-Elmosynarius-Kapelle überlassen wurden.

Der andere, vom 1. Mai 1734 datierte Vertrag verändert den ersteren folgendermassen: Pächter sind Donner und Marton Vild (sonst unbekannt). Die Pacht beträgt für die ersten sechs Jahre 75 Gulden, für die zweiten 100 und für die weiteren 12 Jahre 150 Gulden.

Ein im Budapester Staatsarchiv aufbewahrter dritter Vertrag vom 31. Mai 1734 bringt wieder Veränderungen: Donner bleibt der alleinige Pächter; doch steht ihm das Recht zu, einen oder mehrere kapitalkräftige Gefährten anzunehmen.

Die weiteren Dokumente kamen unter den Rechnungen des erzbischöflichen Hofmeisters, bzw. den Verrechnungen der Pressburger Gutsherrschaft ans Licht. Sie bestätigen zum Teil die bei Erbauung und Ausstattung der Johannes-Kapelle des Pressburger Domes entstandenen Ausgaben – unter ihnen vom 24. September 1730 – dem bisher frühesten gesicherten Datum von Donners Aufenthalt in Pressburg – die Auszahlung des durch Transport des Tabernakels der Kapelle entstandene Betrages. Der andere Teil der Angaben entscheidet die bisher umstrittene Frage, ob Donner nur für einzelne seiner Werke Bezahlung erhielt oder ob er daeben in ständigem Dienst des Erzbischofs gestanden hat. Antal Paluska, der Güterverwalter weist dem Kassierer am 10. Dezember 1735 in seiner Verordnung an, Donner die ihm als ständig angestelltem Baudirektor gebührenden jährlichen 150 Gulden für das Jahr 1734 auszusahlen, weil deren Ausfertigung irrthümlicherweise unterblieben ist. Auch für 1736 und 1737 findet sich Donners Name in den Vierteljahrsaufstellungen, die alle den Angestellten der erzbischöflichen Hofhaltung zustehenden Vierteljahrssträge aufzählen. Baudirektor wird Donner auch in dem Vertrag vom 1. Januar 1733 genannt. Ausserdem kamen mehrere Unkunden ans Licht, aus denen hervorgeht, dass Donner bereits 1732 eine in den Umkreis des Baudirektors gehörende Tätigkeit ausübte. So bestätigt Donner die an der Johannes-Kapelle geleistete Arbeit des Peter Eller Kupferschmied in Pressburg und des Wiener Vergolders Jacob Piringer, weiterhin die Tätigkeit des Johann Conradt Widerkehr und Franz Christian Schreiber, beide Steinmetzen im Pressburger Garten und anderen Orten u.s.w.

Aus der Zeit von 23. August 1732 bis zum 9. Juni 1733 blieben 14 Quittungen erhalten, insgesamt über eine Summe von 1896 Gulden. Mit Ausnahme der letzten nennen sie nicht die geleistete Arbeit genau, nur "a conto meiner verfertigten Arbeit" und mit ähnlichen identischen Ausdrücken; doch ist aus dem Zusammenhang ersichtlich, dass die ganze Summe sich auf seine Arbeiten an der Johannes-Kapelle beziehen.

Offensichtlich steht durch ihr Datum mit dem Bau der Kapelle auch eine Rechnung vom 2. November 1732 in Zusammenhang, in der neben anderen Reisespesen auch von Innsbruck und Venedig gelieferte Marmorsendungen erwähnt werden.

Donners Arbeiten am Hochaltar (St. Martin) des Pressburger Domes betreffend blieben 11 Quittungen erhalten; ihnen zufolge hat Donner am 20. Januar und am 16. November 1735 zusammen 4,281 Gulden empfangen. Im Text jeder dieser Quittungen findet sich die Bemerkung: "auf meiner Arbeit zu dem Altar des Heilig Martin" oder eine ähnliche.

Die gleichzeitigen Aufzeichnungen wissen auch etwas über zwei Nebenaltäre zu berichten, die Donner gleichfalls für den Pressburger Dom fertigte; doch hat die Fachliteratur zum Teil die Richtigkeit

dieser Angaben angezweifelt. Jetzt kam der originale Vertrag vom 20. Oktober 1737 ans Licht; nach diesem verpflichtete sich Donner für 1,500 Gulden zur Aufstellung zweier Seitenaltäre am Beginn des Langchores (bey eingang des Sanctuari) bis Ostern des kommenden Jahres. Der eine Altar wird der Mater Dolorosa-Altar, in den ein älteres Pietá-Bildwerk zu versetzen ist (das ohnedem sich befindende vesperbild zu versezen kommt). Der andere wird der St. Michaels-Altar, seine Hauptfigur, aus Gips zu fertigen, der heilige Michael, wie er den Satan aus dem Himmel stösst.

Im Zusammenhang mit dem Bildnis des Palatins János Pálffy erschien jetzt neben den bereits veröffentlichten beiden, auf je 100 Gulden lautenden Quittungen eine Schlussverrechnung und -bestätigung über empfangene 237 Gulden mit dem Datum vom 12. Juli 1739.

Der chronologischen Reihenfolge nach die letzte Urkunde ist die Quittung vom 18. Juli 1739, in der Donner den Empfang der ihm aus erzbischöflicher Gnade (aus gnädigster anschaffung) ausgezahlten 49 Gulden und 48 Kreuzer Reisekosten (viaticum) bestätigt. Vielleicht waren dies die Reisespesen für seinen Umzug nach Wien.

Zuletzt bringen wir noch eine frühere Quittung, vom 6. Mai 1733, derzufolge Donner von Ferenc Török Gold im Werte von 800 Gulden zur Herstellung eines goldnen Kelches übernahm.

